

ՄԻԶՊՉԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ՖՐԻԴՐԻԽ ԷՔԵՐՏ ՀԻՄՆԱԳՐԱՄ

**ՄԱՐԴՈՒ
ԱՌԱՆՁԻՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 2015Թ.
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

ԵՐԵՎԱՆ 2016

ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱ
ՖՐԻԴՐԻԽ ԷԲԵՐՏ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ՄԱՐԴՈՒ ԱՌԱՆՁԻՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 2015Թ.
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔ
2016

ՀՏԴ 339.92
ԳՄԴ 65.5

Ժողովածուի նախապատրաստումը և հրատարակումն իրականացրել է Միջազգային իրավունքի հայկական ասոցիացիան Ֆրիդրիխ Էբերտ հիմնադրամի հետ համատեղ:

The preparation and publication of the digest is implemented by the Armenian Association of International Law in cooperation with the Friedrich-Ebert-Stiftung

Խմբագիր՝ Վ.Հովհաննիսյան – իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր
Editor V. Hovhannisyanyan - Doctor of Law, Professor

Մարդու առանձին սոցիալական իրավունքների պաշտպանության երաշխիքները Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. փոփոխություններով Սահմանադրության համատեքստում – Եր: «ԻՐԱՎՈՒՆՔ» 2016. Էջ 116.

The Guarantees of Protection of Some Social Rights of Individual in the Republic of Armenia in the Context of the Constitutional Reforms of 2015 – Yerevan, «LAW» 2016 116 pages.

Ժողովածույում ներկայացված հոդվածներում տեղ գտած վերլուծությունները և եզրահանգումները հանդիսանում են հեղինակների գիտահետազոտական գործունեության արդյունք, որոնք պարտադիր չէ, որ համընկնեն Ֆրիդրիխ Էբերտ Հիմնադրամի դիրքորոշման հետ:

The analysis and conclusions mentioned in the articles of the Digest are the result of the authors research that not necessarily reflect the views of the Friedrich Ebert Stiftung's position.

Սույն հրատարակության նպատակն է օգնել այն անձանց, ովքեր հետաքրքրվում են մարդու սոցիալական իրավունքների պաշտպանության տեսական և գործնական բնույթի հիմնախնդիրներով:

The aim of the given publication is to assist the individuals, who are interested with the theoretical and practical issues of protection of human's social rights.

ՀՏԴ 339.92
ԳՄԴ 65.5

ISBN 978-9939-828-53-4

© ԻՐԱՎՈՒՆՔ, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
LIST OF CONTENT

ՆԱԽԱԲԱՆ

PREFACE 5

**Գագիկ Ղազինյան, իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս**
2015թ. սահմանադրական բարեփոխումները և գիտության
ու կրթության հիմնահարցերի հիմնադիր կարգավորման նոր
հայեցակարգը

**Gagik Ghazinyan - Doctor of Law, Professor,
Academician of NAS RA**
«Constitutional Reforms of 2015 and the New Concept of Fundamental Regulation
of the Issues in the Field of Science and Education» 6

Արթուր Վաղարշյան
Կրթության իրավունքի սահմանադրական
և օրենսդրական կարգավորման հիմնախնդիրները

Arthur Vagharshyan - Doctor of Law, Professor
«Issues of Constitutional and Legislative Regulation in regard
of the Right to Education» 22

Արևիկ Պետրոսյան
Երեխաների իրավունքների պաշտպանության
հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում

Arevik Petrosyan - PhD, Associate Professor
«Issues of Protection of Children Rights in the Republic of Armenia» 41

Հարություն Խաչիկյան
Պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալա
կանացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում

Harutyun Khachikyan - Doctor of Law, Professor
«Issues of Re-Socialization of Punished Individual in the Republic of Armenia» 60

Գևորգ Պետրոսյան
ՀՀ Սահմանադրության նոր զարգացումները
և աշխատանքային օրենսդրության բարեփոխման հրամայականը

Gevorg Petrosyan - PhD, Associate Professor
«New Developments of the Constitution of the Republic of Armenia and
the Imperatives of Reforming of the Labor Legislation» 79

Վլադիմիր Հովհաննիսյան

Հաշմանդամների՝ որպես խոցելի խավի իրավունքների պաշտպանության
վիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում

Vladimir Hovhannisyan - Doctor of Law, Professor

«Status of Protection of Physically Impaired Persons in the Republic
of Armenia as Vulnerable Group»

Հարություն Մարտինի Խաչիկյան

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավագիտության ֆակուլտետի դեկանի տեղակալ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր: Հեղինակ է 4 մենագրությունների, 5 ուսումնական ձեռնարկների, ավելի քան 50 գիտական հոդվածների, համահեղինակ 15 բուհական և դպրոցական դասագրքերի: Գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը քրեակատարողական իրավունք, մասնավորապես՝ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների կատարման կարգն ու պայմանները, պենիտենցիար հանցավորությունը:

ՊԱՏԺԻ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ԱՆՁԻ ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Մուտք: Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է իր զարգացման բարդ և խիստ հակասական փուլում: Մեր երկրում իրականացվող տնտեսական, քաղաքական և իրավական բարեփոխումները հանգեցրեցին տնտեսական ճգնաժամի, գործազրկության, ժողովրդի կենսամակարդակի կտրուկ նվազման, դրա ծայրահեղ բնեռացման և որոշակի իմաստով՝ հանցավորության աճի: Հասարակության քրեականացումն արգելակում է երկրի կանոնավոր զարգացմանը և սպառնում ազգային անվտանգությանը: Հասարակությունում նկատվում է մարդկանց բարոյական և իրավական գիտակցության ձևախեղում՝ վերակողմնորոշելով հասարակությունը հակասոցիալական ապրելակերպի:

Նման իրականությունն ստիպում է հանցավորության դեմ պայքարի գործում առաջնայնությունը տալ ազատազրկման ձևով քրեական պատժի կիրառմանը՝ երբեմն նույնիսկ առանց արարքի հասարակական վտանգավորությունը հաշվի առնելու:

Հանցավորության դեմ պայքարի մեթոդների ուժգնացումը, ինչպես նաև դատապարտյալների նկատմամբ ավելորդ իրավասահմանափակումներ նախատեսելն ավելի է խորացնում հանցածին վիճակը երկրում, հանգեցնում հասարակության սոցիալական լարվածության աճի: Քրեական պատժի անկարողությունը հակազդել հասարակության բացասական երևույթների զարգացմանն առաջացնում է օբյեկտիվ անհրաժեշտություն գիտականորեն բացահայտելու իրականացվող գործընթացների էությունը, կիրառելու առավել արդյունավետ ձևեր, մեթոդներ և միջոցներ մեր երկրում ճգնաժամային իրադրության հաղթահարման և հանցավորության չեզոքացման համար:

Հանցավորության կանխարգելման, հանցավոր ոտնձգություններից մարդու կյանքի ու առողջության, մարդու և քաղաքացու այլ իրավունքների ու ազատությունների, սեփականության, հասարակական կարգի և հասարակական անվտանգության, շրջակա միջավայրի և ՀՀ սահմանադրական կարգի պաշտպանության ապահովման գործում առանձնահատուկ նշանակություն է տրվում մեր պետության կողմից իրականացվող հանցավորության դեմ պայքարի քաղաքականությանը, որի բաղկացուցիչ մասն է կազմում քրեական պատիժների արդյունավետ իրականացումը, պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացումը:

Քաղաքականությունը հանցավորության դեմ պայքարի բնագավառում: Հայտնի է, որ պետության կողմից իրականացվող ներքին պետական քաղաքականությունը բաժանվում է սոցիալական, ազգային, տնտեսական և այլ քաղաքականությունների: Սոցիալական քաղաքականության ընդհանուր նպատակը պայմանավորված է պետության ու նրա մարմինների գործունեության բնույթից և ուղղվածությունից: Սոցիալական քաղաքականության տեսակներից է քաղաքականությունը հանցավորության դեմ պայքարի բնագավառում³⁴:

Հանցավորության դեմ պայքարի ոլորտում քաղաքականությունը պետության և նրա համապատասխան մարմինների գործունեությունն է հանցագործությունների ու այլ իրավախախտումների հայտնաբերման, կանխման, հանցավոր արարք կատարած անձանց պատասխանատվության ապահովման, դատապարտյալների նկատմամբ պատիժների կատարման և պատժի նպատակների իրականացման բնագավառներում: Պետության քաղաքականությունն այս ոլորտում բազմաբնույթ է: Այն պայմանակաՆորեն կարելի է բաժանել երեք խմբի՝ քաղաքականություն հանցագործությունների կանխման բնագավառում, քրեական քաղաքականություն և քաղաքականություն քրեական պատիժների կատարման բնագավառում, կամ որ նույնն է՝ քրեակատարողական քաղաքականություն: Իրենց սկզբունքներով, վերջնական նպատակի հասնելու առումով այս քաղաքականությունները կազմում են մեկ ամբողջություն և սերտորեն փոխկապակցված են: Երբեմն հնարավոր է դրանց որոշակի ուղղությունների միավորում մեկ ամբողջության մեջ, այսպես՝ քրեական քաղաքականության և պատիժների կատարման բնագավառում քաղաքականության միավորում: Հնարավոր է նաև մեկ քաղաքականությունից մեկ այլ քաղաքականության տարանջատում, այսպես՝ հանցագործությունների կանխման քաղաքականությունից կարող է անջատվել մեկ այլ պոստպենիտենցիար (հետպատժական) քաղաքականությունը, որը, վերջին հաշվով, ուղղված է պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացմանը և կրկնհանցագործության կանխմանը:

Հանդիսանալով հանցավորության դեմ պայքարի քաղաքականության բաղկացուցիչ մասը՝ քրեակատարողական քաղաքականությունն ամբողջացնում է քրեական պատիժներ կատարելիս պետության գործունեության ձևերը, եղանակները, սկզբունքները, նպատակները և հիմնական ուղղությունները, ինչպես նաև դատապարտյալների վերասոցիալականացումը, նոր հանցագործությունների կանխումը՝ ինչպես դատապարտյալների, այնպես էլ այլ անձանց կողմից: Քրեակատարողական համակարգի բարեփոխման արդի ժամանակաշրջանում ժամանակակից քրեակատարողական քաղաքականության առաջնային ուղղություններից է դատապարտյալների վերասոցիալականացումը, որն ամբողջությամբ համապատասխանում է պատժի նպատակներին: Այս բնագավառում քաղաքականության նպատակները և սկզբունքները կայուն են, քանի որ հիմնվում են միջազգային հանրության կողմից մշակված՝ դատապարտյալների հետ վարվեցողության միջազգային իրավական չափանիշների և գիտության նվաճումների վրա:

Չնայած կայունությանը՝ քրեակատարողական քաղաքականության ռազմավարությունը, կարող է փոփոխություն կրել պետության տնտեսության, քաղաքականության և գաղափարախոսության արմատական վերափոխման գործընթացում:

Քրեական պատժի էությունը և բովանդակությունը: Քրեական իրավունքի բոլոր համակարգերում ակնբախ է մի դիրքորոշում՝ անմեղը պետք է արդարացվի, իսկ մեղավորը՝ պատժվի: Առանց պատժի և իր հարակից ինստիտուտների, որոնց միջոցով

³⁴ Տես՝ Бриллиантов А.В., Курганов С.И. Уголовно-исполнительное право Российской Федерации. М., 2008, էջ 7:

որոշվում են պատժի չափն ու կատարումը, քրեական իրավունքը գոյություն ունենալ չի կարող: Քրեական իրավունքի «հանցագործություն» և «պատիժ» հասկացությունների դիալեկտիկական կապը դրսևորվում է իտալացի հոգեբույժ Չեզարե Լոմբրոզոյի՝ «կա հանցագործություն, կա պատիժ, չկա հանցագործություն, չկա պատիժ» կարևորագույն դրույթում:

Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական օրենսդրությունը, միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան, ամրագրում է արարքի հանցավորությունը, դրա պատժելիությունը և քրեաիրավական այլ հետևանքները որոշվում են միայն քրեական օրենքով (ՀՀ քր. օր. հոդվ. 5): «Nulla poena sine lege»³⁵ հնագույն սկզբունքից բխում է, որ քրեական պատիժը կարող է նախատեսվել քրեական օրենքով: Հանցավոր արարքն առաջ է բերում դրանում մեղավորի քրեական պատասխանատվությունը: Քրեական պատասխանատվության ձևերից է հանդիսանում պատիժը: Քրեական պատիժը քրեական իրավունքի գիտության առավել բարդ և բազմաբնույթ հիմնախնդիրներից է, որի տեսական խնդիրները մանրամասն վերլուծության են ենթարկվել իրավաբանական գրականության մեջ:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքում առաջին անգամ ձևակերպվեց պատժի հասկացությունը, որի հոդված 48-ի համաձայն՝ պատիժը պետական հարկադրանքի միջոց է, որը դատարանի դատավճռով պետության անունից նշանակվում է հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ և արտահայտվում է այդ անձին իրավունքներից ու ազատություններից՝ օրենքով նախատեսված զրկմամբ կամ դրանց սահմանափակմամբ:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ առանձնացվում են որոշակի տարրեր, որոնց համակցությունը ձևավորում է պատժի հասկացությունը և արտացոլում պատժի էությունը:

Պատիժը պետական հարկադրանքի միջոց է: Հարկադրանքի այս միջոցի հատուկ բնույթն արտահայտվում է հետևյալում. պատիժ կարող է նշանակվել միայն քրեական օրենքով որպես հանցագործություններ նախատեսված արարքների համար (ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 18-ի առաջին մաս):

Պատիժը՝ որպես պետական հարկադրանքի միջոց բնորոշելը հավաստում է այն փաստը, որ պատիժը նշանակվում է միայն դատարանի դատավճռով և պետության անունից: Դրանով իսկ ընդգծվում է պատժի հանրային բնույթը, հաստատվում են դատարանակազմության սահմանադրական հիմքերը. «Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան» (ՀՀ Սահմանադրության հոդված 162, առաջին մաս), հաստատվում է նաև այն սկզբունքը, համաձայն որի՝ պատիժ նշանակվում է քրեական օրենքին համապատասխան և միայն հանցավոր արարքի կատարման մեջ մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ, քանի որ «հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով» (ՀՀ Սահմանադրության հոդված 66):

Պատիժը, ի տարբերություն պետական հարկադրանքի այլ միջոցների, առաջացնում է յուրահատուկ իրավական հետևանք՝ դատվածություն, որը մարվում է կամ կարող է հանվել քրեական օրենքում նշված որոշակի պայմանների ուժով (ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 84): Դատվածությունը պատժի ինքնուրույն հաջորդ տարրն է:

Պատժի հաջորդ տարրը պատիժը կրող անձն է: Պատիժը ցանկացած պարագա-

³⁵ Չկա պատիժ առանց պատժի մասին օրենքի (լատ.):

յում կրում է խիստ անձնական բնույթ: Պատիժ նշանակվում է միայն հանցագործության մեջ դատարանի կողմից մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ: Հանցագործի անձն ինքնուրույն հիմք է հանդիսանում դատարանի կողմից պատժի անհատականացման համար (ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 61): Վերջապես, ինչպես արդեն նշել ենք, պատիժ նշանակվում է միայն հանցագործի նկատմամբ և ոչ մի պարագայում չի կարող փոխանցվել այլ անձանց (օրինակ՝ հանցանք կատարած անչափահասի ծնողներին):

Պատժի վերջին տարրը վերաբերում է նրա բովանդակությանը: Պատիժը միշտ կապված է դատապարտյալի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հետ, այն պատճառով է (կամ ծայրահեղ դեպքում կարող է պատճառել) բարոյական գրկանքներ և գրկում է նրան որոշակի բարիքներից (ազատություն, գույքային իրավունքներ և այլն): Այսինքն՝ պատիժն իր օբյեկտիվ բովանդակությամբ հատուցումն է կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի համար: Նման բովանդակություն այս կամ այն չափով պարունակում է ցանկացած պատիժ:

Պատժի խստությունը պետք է համապատասխանի հանցագործության վտանգավորությանը, ինչպես նաև դատապարտյալի անձին: Նման համապատասխանությունը որոշակի առումով սոցիալական արդարության վերականգնում է, դատապարտյալի կողմից պետության, հասարակության և տուժողի հանդեպ մեղքի քավում:

Եզրափակելով, փորձենք ներկայացնել հանցավորության նկատմամբ քրեական պատիժների ունեցած ազդեցությունը: Հանցավորության դեմ պայքարի միջոցների համակարգում պատժի դերը վստահորեն կարելի է համարել ոչ հիմնական, քանի որ հանցավորության աճի միտումը կախված է այլ երևույթներից՝ առավել հզոր, քան պատժի հնարավոր ազդեցությունն է՝ տնտեսական, քաղաքական, կազմակերպակառավարչական: Պետությունը պատժելով հանցագործին՝ ինքը նույնպես կրում է որոշակի կորուստներ՝ կապված արդարադատության իրականացման, պատժի կատարման և այլ հանգամանքների հետ: Ակնհայտ է, որ դեռ ոչ ոք չի ապացուցել՝ պատիժը բարիք է, թե՛ չարիք: Ըստ երևույթին, այն միաժամանակ և՛ մեկն է, և՛ մյուսը: Այնուամենայնիվ, հասարակության մեջ տիրում է այն թյուր կարծիքը, հատկապես հանցավորության աճի պայմաններում, թե՛ հանցագործությունների կանխման գրավականը քրեական պատիժների խստացումն է: Պատիժն այն միջոցներից մեկն է, որի օգնությամբ պետությունն ազդելով հանցավորության վրա՝ պահում է այն որոշակի հարթության վրա: Պատիժը վերջին ծայրահեղ միջոցն է, որը պետք է գործի այն պարագայում, երբ հասարակությունն այլևս ի գործու չէ կանխել հանցագործությունը: Ոչ թե՛ պատիժների խստությունն է ահաբեկում հանցագործներին, այլ օրենքների գործնական, օպերատիվ կիրառումը և հանցագործությունների հուսալի բացահայտումը: Պետության համար առավել նպատակահարմար է և արդյունավետ կանխել հանցագործությունը, քան պատժել հանցագործին:

Քրեական պատժի նպատակների պատմական զարգացումը: Քրեական պատժի բովանդակությունը չի սահմանափակվում միայն դրա էության պարզաբանմամբ: Անհրաժեշտ է սահմանել նաև պատժի նպատակները՝ այն փաստական արդյունքը, որին ձգտում է պետությունը՝ դատապարտելով հանցագործին և կիրառելով նրա նկատմամբ այս կամ այն քրեական պատիժը:

Պատժի նպատակների սահմանումը քրեական իրավունքի ժամանակակից տեսության և պատմության առավել սկզբունքային ու վիճելի խնդիրներից է: Պատժի նպատակների հիմնախնդիրը ոչ միայն և ոչ այնքան իրավաբանական, որքան փիլիսոփայական հիմնախնդիր է, որը դարերի ընթացքում (հնագույն ժամանակներից մինչև անգլիական և ֆրանսիական հեղափոխությունները) գրավել է ժամանակի

խոշորագույն փիլիսոփաների միտքը: Ըստ հայտնի քրեագետ Ն. Դ. Սերգիևսկու՝ այս խնդրին նվիրված են քսանից ավելի փիլիսոփայական ինքնուրույն համակարգեր և ավելի քան երկու հարյուր իրավաբանական հայեցակետեր³⁶: Գիտական միտքն այս խնդրի շուրջ քսանմեկերորդ դարում նույնպես չդոփեց տեղում, այլ որոշակի զարգացում ապրեց:

Պատժի նպատակների վերաբերյալ տեսությունների մեծամասնությունը պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու հիմնական ուղղությունների: Առաջին՝ պատժի բացարձակ տեսություններ, որոնք պատժի նպատակը համարում են անցյալին ուղղված բացարձակ գաղափար՝ հատուցում՝ կատարված ոտնձգության և հանցագործի կողմից պատճառված չարիքի համար (հատուցման տեսություն): Երկրորդ՝ պատժի հարաբերական տեսություններ, որոնք ուղղված են ապագային և պատիժն ընդունում են ոչ միայն որպես հանցավոր արարքից բխող, այլև դրանով պայմանավորված պետության կողմից իրականացվող նպատակամղված գործունեություն (օգտակարության տեսություն) դատապարտյալների վերասոցիալականացման ուղղությամբ: Այս երկու հիմնական ուղղություններից, մասնավորապես, երկրորդից բխում են նաև այլ խառը տեսություններ:

Հատուցման տեսությունը դարեր շարունակ ամենատարածվածն էր փիլիսոփայությունում: Հին Հունաստանում պատժի հատուցման գաղափարը կիսում էին այնպիսի փիլիսոփաներ, ինչպիսիք էին Պյութագորասը և Արիստոտելը (կյանքի վերջին տարիներին վերջինս փոխեց իր հայացքները): Միջնադարում այս գաղափարն էր զարգացնում իտալացի ուտոպիստ Թ. Կամպանելան: Նա կողմնակից էր հանցագործության և պատժի համապատասխանության, թայլոնի՝ «ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատամ» սկզբունքին:

Պատժի հատուցման տեսությունն առավել զարգացում ապրեց գերմանացի փիլիսոփաներ Կանտի և Հեգելի աշխատություններում, որոնք յուրովի հիմնավորեցին այն: Գերմանական դասական փիլիսոփայության հիմնադիր Կանտը (1724-1804) քրեական իրավունքը սահմանում էր որպես պատժի իրավունք և այն դիտում որպես հանցագործին զրկանքների պատճառում: Նա նույնպես կողմնակից էր թայլոնի սկզբունքին՝ չարիքը պահանջում է հատուցում չարիքով և միայն հավասարության սկզբունքով հատուցումը կարող է որոշել պատժի տեսակն ու ծավալը:

Հեգելը (1770-1831թթ.) նույնպես պատիժը հիմնավորում էր որպես հանցագործության հատուցում: Նա գտնում էր, որ պատիժը կարող է կիրառվել միայն մարդու հանրորեն վտանգավոր գործունեության արտաքին կողմի նկատմամբ և չի կարող առնչվել նրա գիտակցությանը: Պատիժը հատուցում է, բայց ոչ համարժեք՝ հանցագործությամբ պատճառված և հանցագործին պատժելով պատճառված վնասների միջև: Փաստորեն, պատժի հատուցման հեգելյան ձևակերպումը տարբերվում է իր նախորդներից նրանով, որ Հեգելի մոտ խոսք էր գնում ոչ թե լիարժեք հատուցման մասին, այլ հանցագործի կողմից խախտված իրավունքների վերականգնման մասին:

Պատժի հատուցման տեսության կողմնակիցների հետ զուգահեռ, դեռևս հնագույն ժամանակներում որոշ գիտնականներ պատժի նպատակներում միայն հատուցման ընկալումը բավարար չէին համարում և պատիժը կապում էին հասարակության համար ավելի օգտակար, գործնական նպատակների հետ: Նման գաղափարներով

³⁶ Курс уголовного права. Общая часть. Т. 2. Учение о наказании. Под ред. Н.Ф. Кузнецовой. М., 2012. էջ 13:

առաջին անգամ հանդես եկավ հին հունական փիլիսոփա Պրոտագորասը (մ.թ.ա. 5-րդ դար): Նա առանձնացնում էր մեղավորների ուղղման և անուղղելի հանցագործների վնասագործման նպատակներ:

Հին հույն փիլիսոփա Պլատոնը (մ.թ.ա. 5-րդ դար) հասուն տարիքում արդեն պատժի նպատակը նույնպես համարում էր ահաբեկումը և հանցագործների ուղղումը, չնայած երիտասարդ հասակում այլ կարծիքի էր և գտնում էր, որ պատժի նպատակը «հանցագործությամբ իրեն արատավորած հոգու մաքրումն է»³⁷:

Պատժի հատուցման գաղափարի դեմ միջին դարերում հանդես եկան հոլանդացի իրավաբան (միջազգային իրավունքի հիմնադիր) Հ. Հրոցիոն (1583-1645) և անգլիացի իրավաբան Թ. Հոբբսը (1588-1676): Նրանք պատժի նպատակները տեսնում էին ոչ թե հատուցման, այլ ահաբեկման և հանցագործների ու այլ անձանց ուղղման մեջ:

Պատժի ընդհանուր տեսության համար վճռական նշանակություն են ունեցել իտալացի լուսավորիչ-մարդասեր Չ. Բեկկարիայի (1738-1794) հայացքները: Նա մերժելով հատուցման գաղափարը՝ պատժի հետ կապում էր այլ՝ օգտակար և կիրառական նպատակներ: Բեկկարիան պատժի նպատակ էր համարում. «հանցագործի համար խոչընդոտների ստեղծումը, որպեսզի նա, ինչպես նաև այլ անձինք հասարակությանը նոր վնաս չպատճառեն: Այդ նպատակով պետք է կիրառել այնպիսի պատիժ, որը համապատասխանի հանցագործությանը, հանցագործի համար լինի նվազ տանջալից, բայց նրա հոգեկանի վրա ունենա մեծ ազդեցություն»³⁸: Բեկկարիան ձևակերպեց մի սկզբունք, որը բավական մեծ ազդեցություն ունեցավ քրեական իրավունքի հետագա զարգացման վրա՝ «արդյունավետ է ոչ թե պատժի խստությունը, այլ նրա անխուսափելիությունը»³⁹: Այս սկզբունքն այժմ նույնքան արդիական է, որքան ավելի քան երկու հարյուր տարի առաջ: Բեկկարիայի գաղափարներն առավել հետևողականորեն զարգացրեց գերմանացի քրեագետ Ա. Ֆեյերբախը (1775-1833) ստեղծելով ինքնուրույն քրեաիրավական տեսություն: Նա պատժի նպատակ էր համարում հանցագործությունների կանխումը, բայց այն կապում էր ահաբեկման հետ, նշելով, որ քրեական օրենքում պարունակվող պատժի սպառնալիքը պետք է ազդի պոտենցիալ հանցագործի վրա, ահաբեկի նրան և դրանով իսկ կանխի հանցագործությունը:

Պատժի գործնական նպատակների նշանակությունը հիմնավորող փիլիսոփայական հայեցակետերի ընդհանրացումն ավարտենք անգլիացի խոշոր գիտնական Ի. Բենտամի (1748-1832) հայացքների շարադրմամբ: Բենտամն առաջ էր քաշում պատժի կիրառման երեք հիմնական պայմաններ: Առաջին՝ պատիժ չի կարող կիրառվել, եթե դրանով չի փոխհատուցվում հանցագործությամբ պատճառված վնասը, երկրորդ՝ կիրառվող պատժի ծախսերը պետության համար չեն կարող լինել ավելի թանկ, քան հանցագործությամբ պատճառված վնասը, և երրորդ՝ եթե վնասը կարող է հատուցվել ավելի արդյունավետ եղանակով: Դրանով իսկ, Բենտամը կողմնակից էր այնպիսի պատիժների, որոնք պետությունից մեծ ծախսեր չեն պահանջում⁴⁰:

Ընդհանրացնելով վերը շարադրված պատժի կիրառական նպատակները՝ սկզբունքորեն դրանք կարելի է նույնացնել հանցագործությունների կանխման և ուղղման, ինչպես նաև որոշակի իմաստով պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացման նպատակների հետ: Պատժի նպատակների օրենսդրական զարգացումը ՀՀ-ում: Պատժի նպատակների և խնդիրների հարցը տասնամյակներ շարունակ քննարկվել է իրավա-

³⁷ Стену Платон. Законы. Т. 14. П., 2004. ст. 838:

³⁸ Стену Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях. М., 1986. ст. 243-244:

³⁹ Стену նույն տեղում էջ 373:

⁴⁰ Стену Бентам И. Избранные сочинения. СПб. 1867. Т.1, ст. 167-173:

բանական գրականության մեջ և եղել է քրեագետ իրավաբանների ուշադրության կենտրոնում:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքը հրաժարվեց պատժի նպատակների նախկին (ՀՀ 1961թ. քր. օր. հոդվ. 20) ձևակերպումից, որտեղ սահմանվում էր՝ «Պատիժը ոչ միայն մեղքի քավումն է (հատուցում՝ հեղինակ) կատարված հանցագործության համար, այլև նպատակ ունի դատապարտվածներին ուղղել և վերադաստիարակել աշխատանքին ազնվորեն վերաբերվելու, օրենքները ճշտորեն կատարելու, համակեցության կանոնները հարգելու ոգով, ինչպես նաև կանխել նոր հանցագործությունների կատարումն ինչպես դատապարտվածների, այնպես էլ այլ անձանց կողմից»: Այս ձևակերպման անկատարություններն են, նախ՝ «մեղքի քավում» արտահայտության անորոշությունը՝ այն համարել լ պատժի նպատակ, ինչպես կարելի է դատել հոդվածի վերնագրից, թե ոչ: Երկրորդ՝ քննադատության են արժանի պատժի քաղաքականացված և բարոյականացված այնպիսի նպատակները, ինչպիսիք են՝ «աշխատանքին ազնվորեն վերաբերվելը», «օրենքները ճշտորեն կատարելը» և այլն: Երրորդ՝ պատժի նպատակների պահանջների ոչ իրատեսական ուռճացումը: Կարելի է վստահորեն պնդել, որ նույնիսկ դրանց տառացիորեն հետևելու դեպքում ոչ մի դատապարտյալի նկատմամբ չէին կարող իրականանալ քրեական օրենքով նախատեսված նպատակները և այդ պատճառով նա պետք է ցմահ պատիժ կրեր: Չորրորդ՝ «ուղղում» և «վերադաստիարակում» արտահայտությունների տարանջատումը ծնում էր վեճեր դրանց բովանդակության վերաբերյալ: Մերժելով պատժի նման նպատակները և շարադրելով նորը՝ կարծես թե վերջակետ դրվեց բազմամյա վեճերին:

ՀՀ քր. օր. հոդված 46-ի 2-րդ մասի համաձայն՝ պատիժը կիրառվում է սոցիալական արդարությունը վերականգնելու, դատապարտյալներին ուղղելու, ինչպես նաև հանցագործությունները կանխելու նպատակով: Ի տարբերություն ՀՀ 1961թ. քր. օր. հոդված 20-ի, այս նորմը նորովի է սահմանում պատժի նպատակները՝ իրականացնելով քրեական իրավունքի սահմանադրական և առաջին հերթին մարդասիրության և արդարության սկզբունքները (ՀՀ քր. օր. հոդվածներ 10,11):

Միջազգային իրավունքի սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան ՀՀ գործող Սահմանադրությունը (հոդված 26) արգելում է մարդուն ենթարկել խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Մարմնական պատիժներն արգելվում են: Ազատությունից զրկված անձինք ունեն մարդասիրական վերաբերմունքի իրավունք: Սահմանադրական այս նորմից բխում է մարդասիրության սկզբունքը քրեական իրավունքում՝ պատիժը և քրեաիրավական ներգործության մյուս միջոցները նպատակ չունեն պատճառելու ֆիզիկական տանջանքներ կամ նվաստացնելու մարդկային արժանապատվությունը (ՀՀ քր. օր. հոդված 11): Իհարկե, քրեական պատիժն իր էությամբ օբյեկտիվորեն կարող է պատճառել նաև ֆիզիկական կամ բարոյական զրկանքներ, բայց դրանք չեն կարող համարվել պատժի նպատակ:

Պատժի նպատակներն ըստ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի նախագծի: ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի նախագիծն իրավացիորեն պատժի նպատակները շարադրում է նորովի: ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հոդված 59-ի երկրորդ մասը սահմանում է. «Պատժի նպատակներն են՝ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, վերասոցիալականացնել պատժի ենթարկված անձին, ձևավորել նրա իրավահպատակ վարքագիծը և կանխել հանցագործությունները»:

Խնդրո առարկա պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացման նպատակի բացահայտումը, որպես նոր ինստիտուտ քրեական իրավունքում և պատժի ընդհանուր ուսմունքում, պատժի օրենսդրությամբ սահմանված մյուս նպատակների վերլուծության անհրաժեշտություն է առաջացնում:

Պատժի նպատակների մեջ օրենսդիրն առաջինը սահմանում է սոցիալական արդարության վերականգնումը: Արդարությունը գնահատվում է որպես բարոյաիրավական և սոցիալ-քաղաքական գիտակցություն՝ չարի և բարու, մարդկանց (սոցիալական խմբերի, առանձին անհատների) դերի և նրանց սոցիալական դրության, նրանց իրավունքների և պարտականությունների, կատարված արարքի և հատուցման հարաբերակցությունների մասին: Վերջինիս մասնավոր դեպք կարելի է համարել հանցագործության և պատժի հարաբերակցությունը: Վերը թվարկված հասկացությունների անհամապատասխանությունը համարվում է անարդարություն, իսկ համապատասխանությունը՝ արդարություն: Բայց արդարությունը բազմաբովանդակ հասկացություն է և պատժի նպատակի դերում այն անպայմանորեն պետք է բնութագրվի իրավաբանորեն: Օրենքը, այդ թվում՝ քրեական, ընդգրկում է մարդու որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ, որոնց խախտումը միջոց դիտվում է որպես արդարության խախտում:

Այդ իմաստով, քրեական իրավունքի և իրավունքի այլ ճյուղերի միջև տարբերությունը կայանում է հետևյալում՝ հանցագործությունը, որի համար պատասխանատվությունը նախատեսված է քրեաիրավական նորմերով, համարվում է մեծագույն անարդարություն, արդարության բացառման բարձրագույն աստիճան, որը կարող է դրսևորվել, օրինակ, սպանություններով, մարմնական վնասվածքներ պատճառելով, ավազակային հարձակումներով և այլն: Պատիժն այս պարագայում հանդիսանում է սոցիալական արդարության վերականգնման յուրօրինակ քրեաիրավական միջոց: Քրեաիրավական սանկցիայի «վերականգնողական» բնույթը սերտորեն կապված է հանցագործությամբ խախտված իրավունքների և ազատությունների առանձնահատկությունների հետ:

Ուղղակի վերականգնողական բնույթ ունեն գույքային քրեաիրավական սանկցիաները (օրինակ՝ տուգանք, գույքի բռնագրավում): Բնական է, որ հանցագործությամբ պատճառված ամեն մի վնաս ենթակա չէ հավասարաթեք վերականգնման, այսպես, ակնհայտ է, որ ոչ մի պատիժ ընդունակ չէ վերականգնել տուժողի կյանքը (սպանության դեպքում) կամ հանցագործությամբ առողջությանը պատճառված վնասը: Բայց, այնուամենայնիվ, դա չի նշանակում, որ այս հանցագործությունների դեպքում պատժի սոցիալական արդարության վերականգնման նպատակն անիրագործելի է: Սոցիալական արդարությունը նման պարագայում վերականգնվում է հանցագործի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակմամբ (օրինակ՝ երկարաժամկետ ազատազրկման դատապարտելը և պատժի բովանդակությանը համապատասխան խիստ պայմաններ ստեղծելը): Այսպիսով, պատժի բովանդակությունն այս դեպքում սոցիալական արդարության վերականգնման ինքնուրույն քրեաիրավական միջոց է:

Սոցիալական արդարության վերականգնումը հնարավոր է, եթե հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակվի այնպիսի պատիժ, որն անհրաժեշտ է ու բավարար նրան ուղղելու, վերասոցիալականացնելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար: Այս դեպքում բացառվում է միևնույն հանցագործության համար անձին երկրորդ անգամ դատապարտելը (ՀՀ քր. օր. հոդված 10, մաս 2-րդ), վերջինիս հիմքը կրկին դատվելու արգելք նախատեսող սահմանադրական նորմն է (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 68):

Այսպիսով, սոցիալական արդարության վերականգնումը որպես պատժի նպատակ՝ ենթադրում է անձին, հասարակությանը, պետությանը հանցագործությամբ պատճառված վնասի պատժի միջոցով հնարավորինս հատուցում, հանցագործության վտանգավորության և պատժի համապատասխանություն, միևնույն հանցագործության համար կրկին անգամ պատժելու անթույլատրելիություն և ֆիզիկական տանջանքներ պատճառ-

ռելու կամ մարդկային արժանապատվությունը նվաստացնելու անթույլատրելիություն:

Ամփոփելով պատժի այս նպատակի շարադրումը՝ նշենք, որ պատժելով հանցագործին և վերականգնելով վերջինիս կողմից խախտված սոցիալական արդարությունը՝ պետությունը միաժամանակ պաշտպանում է քրեական օրենքի հեղինակությունը և ձևավորում հարգանք նրա նկատմամբ: Դատապարտյալին պատժելու միջոցով սոցիալական արդարության վերականգնումն իրականացվում է, համապատասխանաբար, ինչպես հասարակության, այնպես էլ տուժողի համար:

Պատժի նպատակների շարքում, ինչպես հավաստում են բազմաթիվ գիտնականներ, խիստ կարևորվում է հանցագործությունների կանխումը (պրևենցիա): Պատիժը որպես իրավական ինստիտուտ և սոցիալական գործիք վերջին հաշվով ուղղված է նոր հանցագործությունների կանխմանը: Հանցագործությունների կանխումը քրեական իրավունքի տեսությունում բաժանվում է երկու խմբի՝ մասնավոր կամ հատուկ կանխում (մասնավոր պրևենցիա) և ընդհանուր կանխում (ընդհանուր պրևենցիա):

Հատուկ կանխումը որպես պատժի նպատակ՝ ենթադրում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ այնպիսի ներգործության միջոցի կիրառում, որի արդյունքում դատապարտյալը հետագայում ձեռնպահ է մնում նոր հանցագործություններից: Պատժի այս նպատակն իրականացվում է դատապարտյալների համար այնպիսի պայմաններ ստեղծելով, որոնք կբացառեն պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալների կողմից նոր հանցագործությունների հնարավորությունը: Պատժի այս նպատակի իրականացման համար առավել արդյունավետ են պատժի անխուսափելիությունը և պետության կողմից նրա ժամանակին կիրառումը, քան թե պատժի խստությունը:

Ի տարբերություն հատուկ կանխման, ընդհանուր կանխումն ուղղված է այլ անձանց կողմից նոր հանցագործությունների կանխմանը: Հանցագործության համար դատապարտյալի նկատմամբ կիրառվող հարկադիր ներգործությունը (պատիժը) կասեցնում է այլ անձանց նմանատիպ հանցավոր ոտնձգությունները:

Պատժի ենթարված անձի վերասոցիալականացումը որպես պատժի նպատակ

Ազատագրվման դատապարտվածի անձը պատժի կրման ընթացքում ենթարկվում է որոշակի լուրջ փոփոխությունների, որի արդյունքում նրա համար առաջնային նշանակություն են ստանում անհատական արժեքները և ոչ համընդհանուրը, իսկ անձի սոցիալական էությունը բովանդակող արժեքները մղվում են երկրորդ պլան: Այս փաստը հիմնավորվում է ինչպես արտասահմանյան այնպես էլ հայրենական գիտնականների բազմաթիվ հետազոտություններում:

Պատժի կրումից հետո դատապարտյալը վերադառնում է հասարակություն և պարտավոր է պահպանել այդտեղ գործող օրենքները, բայց որոշակի հանգամանքների ուժով միջտ չէ, որ այն իրագործելի է, քանի որ նրա մոտ արգելակված է սոցիալական հարմարվողականությունը:

Ազատագրվում պատժատեսակը կրելուց հետո անցումն ազատության մեջ կյանքի նորմերին այնքան էլ դյուրին գործընթաց չէ, ինչպես կարող է թվալ առաջին հայացքից: Այն իրավագիտության մեջ անվանվում է «վերասոցիալականացում», որը խիստ բարդ և տարողունակ երևույթ է ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական տեսանկյունից: Այս հասկացությունը լայնորեն կիրառվում է այնպիսի գիտություններում, ինչպիսիք են՝ կրիմինալոգիան, քրեական և քրեակատարողական իրավունքները, սոցիոլոգիան, հոգեբանությունը և այլ գիտություններ: Այսպես, կրիմինոլոգիական գրականությունում «վերասոցիալականացում» արտահայտությունը կիրառվում է նեղ և լայն առումներով:

Նեղ առումով այն քրեական պատիժը կրելուց հետո՝ հետապատժական ժամանակաշրջանում իրականացվող սոցիալական գործընթաց է, երբ իրացվում են անձի որակական փոփոխություններ, հայացքների վերակառուցում, որն արտահայտվում է իրավահպատակ վարքագծում:

Լայն առումով վերասոցիալականացումը փաստացի սկսվում է դատապարտյալի ազատազրկման վայր հայտնվելու առաջին օրվանից և շարունակվում պատժի կրման ամբողջ ժամկետի ընթացքում, իսկ պատժի կրման վերջին շրջանում քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից իրականացվում է ավելի ինտենսիվ: Անհրաժեշտ է չանտեսել նաև, որ դատապարտյալներին կարող է տրամադրվել հոգեբանական օգնություն, ընդ որում՝ այլ անձանց կողմից և ոչ քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի:

Իրավաբանական գրականության մեջ քննարկվող հասկացության ոչ միանշանակ ընկալումն առանձնացնում է վերասոցիալականացման երկու տեսակ՝ կամավոր և հարկադիր: Վերասոցիալականացումն իրականացվում է կամավոր, երբ անհատն ունի ինքնուրույն դրական վերաբերմուք տարբեր երևույթների նկատմամբ, վարքը փոխելու ազատ ընտրության իրավունք, օգնության խնդրանքով այլ անձանց դիմելու հնարավորություն և այլն: Հարկադիր վերասոցիալականացման նպատակն անհատի վերափոխումն է այնքանով, որքանով պահանջում են հասարակությունում գոյություն ունեցող չափանիշները և սահմանափակումները:

Երբեմն գիտնականները համարժեք են համարում վերասոցիալականացումն ու դատապարտյալների ուղղում հասկացությունները: Կարծում ենք, վերասոցիալականացումն ավելի լայն հասկացություն է, իսկ ուղղումը պետք է դիտել որպես վերասոցիալականացման ինքնուրույն փուլ: Կրիմինոլոգիական գրականությունում ոչ հաճախ վերասոցիալականացման գործընթացը նույնացնում են նաև սոցիալական հարմարվողականության հետ: Չնայած բազմաթիվ ընդհանրություններին, սոցիալական հարմարվողականությունը նույնպես պետք է դիտել որպես վերասոցիալականացման առանձին տարր:

Վերը թվարկված տարրերից գատ, վերասոցիալականացումը վարքագծի նորմերի և կանոնների, անհատական արժեքների նոր համակարգ է, որը տարբերվում է տվյալ անհատի մոտ նախկինում ձևավորված արժեքներից: Ուստի վերասոցիալականացումը նոր արժեքների, դերերի, հմտությունների յուրացումն է հասարակական բարոյակա՞նությանը չհամապատասխանող նախկինի փոխարեն:

Փաստորեն, դատապարտյալի վերասոցիալականացում ասելով՝ պետք է հասկանալ հոգեբանամանկավարժական, տնտեսական, բժշկական, իրավաբանական և կազմակերպական միջոցների բարդ համալիր կազմող երկարատև գործընթաց, որն ուղղված է յուրաքանչյուր դատապարտյալի մոտ ձևավորելու պատժի կրումից հետո հասարակական կյանքում ընդգրկվելու համար անհրաժեշտ ընդունակություններ, հմտություններ և պատրաստակամություն: Բայց միաժամանակ դատապարտյալի վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ են նաև պատժի կրման պայմաններին վերաբերող որոշակի պահանջներ: Դրանք պետք է լինեն բավարար, որպեսզի պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալը չկորցնի հասարակությունում նախկինում ձեռք բերած վարքի կանոնները և հմտությունները:

Վերասոցիալականացման գործընթացի բովանդակության գիտական բացահայտման համար կարևորվում է դրա խնդիրների սահմանումը: Այդպիսի խնդիրներ պետք է համարել.

1. դատապարտյալների կրթական մակարդակի բարձրացումը,

2. մասնագիտական կրթությունը կամ արտադրական որակավորման բարձրացումը,
3. առողջության պաշտպանությունը, վերաբերմունքը քրեակատարողական հիմնարկում սահմանված կարգին և պայմաններին,
4. իրավախախտների միջավայրին հատուկ սոցիալ-հոգեբանական բացասական երևույթների չեզոքացումը,
5. դատապարտյալների անհրաժեշտ սոցիալական կապերի պահպանման և զարգացման հնարավորությունների ընդլայնումը,
6. հասարակությունում ընդունված կյանքի համար համատեղելի պայմանները դատապարտյալների համար,
7. սեփական անձը և շրջապատողներին հարգելու ունակության ձևավորում՝ ազատագրվման բացասական երևույթները նվազեցնելու միջոցով:

Թվարկված խնդիրների մոտավոր շարքն է, որի ծավալն իրականում ավելի ընդարձակ կարելի է համարել: Այստեղ կարելի է ընդգրկել նաև հասարակության անդամներին ներկայացվող պահանջների իմացությունը, չձևավորված ընդունակությունների բացահայտումը, իրավահպատակ վարքագծի նախապատրաստումը, հոգեբանական և սոցիալական օգնության ցուցաբերումը և այլն:

Եվրոպական համագործակցության երկրները բավական փորձ են կուտակել ազատագրվման ձևով պատիժ կրող դատապարտյալների վերասոցիալականացման վերաբերյալ: Անկախ ազգային և այլ առանձնահատկություններից, այդ կուտակած փորձը հնարավորություն կարող է ընձեռել տնտեսելու ժամանակը և քրեակատարողական հիմնարկների գործունեությունը վերակառուցելիս հնարավորինս խուսափել սխալներից: Հաշվի առնելով տեղական պայմանները կարելի է մշակել ազատագրվման վայրերում գտնվող անձանց վերասոցիալականացման արդյունավետ համակարգ:

Եվրոպայի քրեակատարողական հիմնարկներում հանցագործների վերասոցիալականացմանը նպաստող հիմնական միջոցներն են ընդհանուր և մասնագիտական կրթությունը, արտադրական գործունեությունը: Միաժամանակ գործում են որոշակի տարբերություններ ոչ միայն դատապարտյալների կողմից պատժի կրման պայմանների, այլ նաև մի շարք տարբեր խնդիրների լուծման վերաբերյալ, որոնց մեջ առանձնահատուկ տեղ է հատկացվում դատապարտյալների հետ տարվող սոցիալական աշխատանքին, իսկ վերջինս պահանջում է առանձնահատուկ ուսումնասիրություն:

Ամբողջ աշխարհում սոցիալական ծառայությունների ուշադրության հատուկ օբյեկտ են հանդիսանում դատապարտյալները՝ որպես հասարակության առավել չպաշտպանված խավ: Այսպես, Գերմանիայում հանցագործների հետ սոցիալական աշխատանքը տարվում է արդեն իսկ լայն տարածում ստացած պրոբացիոն ծառայության կողմից, որը, բացի պայմանական դատապարտվածներին և պայմանական ազատվածներին սոցիալական օգնություն ցուցաբերելուց (օրինակ՝ բնակարանի տրամադրում, աշխատանքի տեղավորում, նյութական աջակցություն), մեծ աշխատանք է տանում կրկնհանցագործության կանխման գործում: Պատմականորեն Գերմանիայում մեծ է եկեղեցու դերը սոցիալական օգնության գործում, ուստի դատապարտյալների խնդիրներով զբաղվում են ոչ միայն պետական, այլև կրոնական կազմակերպությունները:

Ֆրանսիայում դատապարտյալների հետ սոցիալական աշխատանքը երկրի սոցիալական քաղաքականության մասն է կազմում և այն իրականացնում են տեղական ինքնակառավարման մարմինները:

Մեծ Բրիտանիայում և Ֆինլանդիայում պետական սոցիալական կառույցների հետ

միաժամանակ գործում են նաև ոչ կառավարական, հասարակական կամ կիսապետական միավորումներ, որոնք ֆինանսավորվում և վերահսկվում են պետության կողմից: Դրանց գործառույթներն են դատապարտյալների համար սոցիալական ծրագրերի մշակումը, սոցիալական օգնության ցուցաբերումը և այլն:

Արտասահմանյան երկրների պենիտենցիար հիմնարկներում դատապարտյալների հետ սոցիալական աշխատանքները տարվում են ինչպես այդ հիմնարկների աշխատակիցների, այնպես էլ կամավորականների կողմից: Ընդ որում, տարբեր երկրներում պենիտենցիար հիմնարկների սոցիալական աշխատակիցների թվաքանակի նկատմամբ վերաբերմունքը տարբեր է: Այսպես, Մեծ Բրիտանիայում յուրաքանչյուր քրեակատարողական հիմնարկում աշխատում են սոցիալական ծառայողների խմբեր՝ ոչ պակաս, քան երկու աշխատակից: ԱՄՆ-ի պենիտենցիար հիմնարկներում յուրաքանչյուր քառասուն դատապարտյալի համար նախատեսվում է մեկ սոցիալական աշխատակից:

Մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում դատապարտյալների հետ տարվող սոցիալական աշխատանքի գերմանական փորձը: Սոցիալական աշխատակիցները և մանկավարժները նախապես հարցազրույց են անցկացնում դատապարտյալների հետ, պարզում են նրանց պոտենցիալ հնարավորությունները, որի հիման վրա ուղարկում են համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկ:

Արևմտյան մասնագետների կարծիքով՝ դատապարտյալների վերասոցիալականացմանը նպաստում է քրեակատարողական հիմնարկների դռնբաց և հասարակության համար առավել մատչելի լինելը, անմիջականորեն իրավական համակարգում չաշխատող սոցիալական ծառայողների մասնակցությունը դատապարտյալների հետ տարվող աշխատանքներին, այսինքն՝ երբ դատապարտյալն անմիջականորեն շփվում է քաղաքացիական անձանց հետ և զգում իրեն որպես սովորական քաղաքացի:

Ազատագրվման վայրերից ազատվողների համար անհրաժեշտ է տարբերակված սոցիալական ծրագիր: Քրեակատարողական հիմնարկները չեն կարող դատապարտյալներին նախապատրաստել պատժից ազատման առանց քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների օժանդակության: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է օժանդակել, որպեսզի նախկին դատապարտյալների հետ աշխատող պետական և հասարակական կազմակերպություններն սկսեն գործել մինչև դատապարտյալների ազատվելը և պլանավորեն հասարակություն նրանց վերաինտեգրման գործընթացը:

Դատապարտյալների վերասոցիալականացման և իրավահպատակ վարքագծի ձևավորման գործում առանձնահատուկ դեր է հատկացվում եկեղեցուն և կրոնական դաստիարակությանը:

Կրոնի բարոյահոգեբանական ազդեցությունը մարդու վրա հսկայական է, իսկ հասարակությունից մեկուսացման պայմաններում՝ ազատագրվման վայրերում, որոշակի գործոնների ազդեցության ներքո, այն ձեռք է բերում առավել մեծ կարևորություն: Նման ազդեցությունն առաջին հերթին բխում է կրոնի հոգեթերապևտիկ և փոխհատուցողական գործառույթներից, որն ընդունակ է սփոփել, մեղմել անձի հոգեցունց վիճակը, զղջման գործընթացի բարոյական խթան հանդիսանալ: Իր գործառույթների խնդիրներով կրոնը պենիտենցիար հիմնարկների համար ավելի մեծ նշանակություն ունի, քան հասարակությունը: Կրոնական սփոփանքի առավել կարիք ունեն խարխլված հոգեկան կամ տհաճ, ծանր ներգործության ազդեցության ներքո գտնվող անձինք, որն ավելի բնութագրական է դատապարտյալներին: Կրոնը հանդես է գալիս որպես մարդու վարքագծի կարգավորիչ՝ ելնելով համամարդկային բարոյական արժեքներից, բացահայտելով մարդու ներքին խնդիրները, բարոյական գիտակցության շեղումները: Մարդու նկատմամբ ներգործության մեթոդներով կրոնն առավել, քան որևէ այլ երևույթ,

համապատասխանում է դատապարտյալների հետ աշխատանքի պենիտենցիար բնագավառի պահանջներին⁴¹:

Մեր երկրում տեղի ունեցող փոփոխությունները հատկապես վերջին տասնամյակում հնարավորություն են տալիս հավաստել պատիժներ կատարող հիմնարկների և Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու հարաբերությունների որակապես նոր փուլի մասին: Յուրաքանչյուր դատապարտյալ իրավունք ունի անձամբ կամ իր համախոհների հետ դավանել ցանկացած կրոն, իհարկե, բանականության սահմաններում՝ ելնելով քրեակատարողական հիմնարկի հնարավորություններից, բավարարել իր կրոնական պահանջմունքները, մասնակցել կրոնական արարողություններին:

Դատապարտյալների խնդրանքով պատիժը կրելու վայրերում կարող են թույլատրվել անցկացնել կրոնական ծիսակատարություններ (մկրտություն, ամուսնություն, կրոնական գրականության ուսումնասիրություն և այլն), դատապարտյալները կարող են օգտվել պաշտամունքի առարկաներից և կրոնական գրականությունից: Քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմն այդ նպատակով առանձնացնում է համապատասխան տարածք (ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի, 91-րդ հոդված, 5-րդ մաս): Դատապարտյալի մասնակցությունը կրոնական արարողություններին չի ազատում նրան օրենքով սահմանված իր պարտականությունների կատարումից և պատասխանատվությունից դրանք խախտելու համար: Հոգևորականների այցելությունները թույլատրվում են նաև ազատագրվում կատարող փակ քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ կրող դատապարտյալներին: Այս դրույթի իրավական նշանակությունը կայանում է նրանում, որ արտահայտում է սոցիալական վտանգավորության բարձր աստիճանով տարբերվող դատապարտյալների օրինական շահերը:

Ելնելով վերոգրյալից և հաշվի առնելով կրոնի և եկեղեցու դերը պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացման գործում՝ առաջարկում ենք ՀՀ նոր քրեակատարողական օրենսգրքի նախագծում հետևյալ նորմի ամրագրումը.

Հոդված. Դատապարտյալի մտքի, խղճի և դավանանքի, քաղաքական կամ այլ հայացքների ազատության իրավունքը

1. Դատապարտյալին երաշխավորվում է մտքի, խղճի և դավանանքի, քաղաքական կամ այլ հայացքների ազատություն: Նա իրավունք ունի դավանելու կամ չդավանելու ցանկացած կրոն: Կարող է ազատորեն ընտրել, ունենալ և տարածել կրոնական կամ աթեիստական համոզմունքներ:
2. Խղճի և դավանանքի ազատության իրավունքն իրականացվում է կամավոր՝ չխախտելով պատիժը կատարող հիմնարկի ներքին կարգապահության կանոնները, ինչպես նաև չսահմանափակելով այլ անձանց իրավունքները:
3. Ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների դատապարտվածների խնդրանքով այդ վայրեր կարող են հրավիրվել հոգևորականներ: Դատապարտյալներին պատիժներ կատարող հիմնարկներում թույլատրվում է իրականացնել կրոնական ծիսակատարություններ, օգտվել պաշտամունքի առարկաներից և կրոնական գրականությունից: Նշված հիմնարկների վարչակազմն այդ նպատակով առանձնացնում է համապատասխան տարածք:
4. Ազատագրվում կատարող փակ տեսակի քրեակատարողական հիմնարկներում, պատժախցերում գտնվող դատապարտյալներին հոգևորականների այցելությունը թույլատրվում է, եթե վերջիններիս անվտանգությունն ապահովված է:

⁴¹ Տե՛ս Հ.Մ. Խաչիկյան, Դատապարտյալների խղճի և դավանանքի ազատության իրավունքը հասարակությունից մեկուսացման պայմաններում, Իրավագիտության հարցեր, Երևան, 2001, թիվ 3, էջ 7:

5. Ծանր հիվանդ դատապարտյալների խնդրանքով նրանց հնարավորություն է տրվում հոգևորականի մասնակցությամբ կատարելու բոլոր անհրաժեշտ կրոնական արարողությունները:

Դատապարտյալների վերասոցիալականացման գործում առաջնային նշանակություն ունի արտաքին աշխարհի հետ նրանց սոցիալական կապերի ամրապնդումը: Մեր քրեակատարողական օրենսդրությունը այս հարցում լուրջ ձեռքբերումներ է գրանցել:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը սահմանում է հասարակությունից մեկուսացման պայմաններում պատժի կրման պայմանների բովանդակությունը՝ որպես ազատագրկման ինքնուրույն տարր, որի հիմնական մասը կազմում են դատապարտյալների հատուկ իրավունքները և հասարակությունից մեկուսացման պայմաններում դրանցից օգտվելու կանոնները: Այդ իրավունքներն են արտաքին աշխարհի հետ հաղորդակցվելու, այդ թվում՝ վարելու նամակագրություն, ունենալու տեսակցություններ (երկարատև և կարճատև), օգտվելու հեռախոսակապից, գրականությունից և հնարավոր լրատվական միջոցներից, պատիժը կատարող հիմնարկի խանութից կամ կրպակից կամ վարչակազմի միջոցով ձեռք բերելու լրացուցիչ սնունդ և առաջին անհրաժեշտության առարկաներ, դրամական փոխանցումներ, հանձնույթներ և ծանրոցներ ստանալու և ուղարկելու, ինչպես նաև առանց պահակախմբի կամ առանց ուղեկցորդման քրեակատարողական հիմնարկի սահմաններից դուրս տեղաշարժվելու, կարճաժամկետ մեկնումների իրավունքը և այլն:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքն էապես ընդարձակել է ազատագրկման դատապարտվածների քրեակատարողական հիմնարկների սահմաններից դուրս մեկնումների իրավունքը: Կարճաժամկետ մեկնումներն անձնական բացառիկ հանգամանքների դեպքում հայտնի են քրեակատարողական օրենսդրության պատմությանը, իսկ սոցիալական վերականգնման նպատակով մեկնումները բոլորովին նորություն են: Դատապարտյալին կարող է տրամադրվել մինչև մեկ ամիս տևողությամբ կարճաժամկետ մեկնում քրեակատարողական հիմնարկի սահմաններից դուրս սոցիալական վերականգնման նպատակով: Այս նորամուծությունը խիստ մարդասիրական է և իրականացվում է դատապարտյալների վերասոցիալականացման նպատակով (հատկապես ազատագրկման վայրերում երկար ժամանակ պատիժ կրած անձանց համար): Այն նպաստում է դատապարտյալների կենցաղի և աշխատանքի հարցերի կարգավորմանը, ընտանեկան և բարեկամական կապերի ամրապնդմանը և, վերջին հաշվով, պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացման լուրջ երաշխիք է: ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի նախագծում պահպանել ենք դատապարտյալների մեկնումների իրավունքը և սահմանել ավելի մանրամասն կարգավորվածություն:

Հոդված. Ազատագրկման դատապարտվածների մեկնումները քրեակատարողական հիմնարկների սահմաններից դուրս

1. Ազատագրկման դատապարտված և քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող, ինչպես նաև կալանավորվածներին պահելու վայրերում տեխնիկատնտեսական սպասարկման աշխատանքներ կատարելու համար թողնված դատապարտյալներին կարող է թույլատրվել մեկնումներ քրեակատարողական հիմնարկների սահմաններից դուրս.

1) կարճատև մեկնում մինչև յոթ օր ժամկետով, չհաշված մեկնելու և վերադարձի համար անհրաժեշտ ժամանակը, որը չի կարող գերազանցել երեք օրը անձնական բացառիկ հանգամանքների դեպքում՝ մերձավոր ազգականի մահ կամ կյանքին սպառնացող ծանր հիվանդություն, տարերային աղետ, ինչն զգալի նյութական վնաս է պատճառել դատապարտյալին կամ նրա ընտանիքին.

- 2) կարճատև մեկնում մինչև յոթ օր ժամկետով, չհաշված մեկնելու և վերադարձի համար անհրաժեշտ ժամանակը, որը չի կարող գերազանցել երեք օրը՝ հաշմանդամ կամ քրեակատարողական հիմնարկին կից մանկատանը երեխա ունեցող դատապարտյալին՝ երեխային մանկատանը կամ ազգականի մոտ տեղավորելու նպատակով:
 - 3) երկարատև մեկնում՝ մինչև երեսուն օր ժամկետով, չհաշված մեկնելու և վերադարձի համար անհրաժեշտ ժամանակը, որը չի կարող գերազանցել երեք օրը՝ սոցիալական վերականգնման նպատակով ազատազրկում կատարող բաց քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող դատապարտյալին, ինչպես նաև ազատվելուց հետո կենցաղային, աշխատանքի և սոցիալական այլ հարցեր նախապես կարգավորելու համար:
2. Քրեակատարողական հիմնարկից դուրս անչափահաս երեխաներ ունեցող դատապարտյալ կանայք տարին մեկ անգամ՝ մինչև յոթ օր ժամկետով, կարճատև մեկնելու իրավունք ունեն՝ երեխաներին տեսակցելու նպատակով:
 3. Սույն հոդվածի առաջին և երկրորդ մասերով նախատեսված հիմքերով մեկնումներն արգելվում են՝ առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար տասը տարվանից ավելի ժամկետով և ցմահ դատապարտվածներին:
 4. Կիսափակ կամ փակ քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող դատապարտյալին մեկնում կարող է տրամադրվել տարվա ընթացքում երկու անգամից ոչ ավելի:
 5. Բացասական բնութագրվող դատապարտյալին մեկնում տրամադրվում է միայն քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի ներկայացուցչի կամ ներկայացուցիչների ուղեկցությամբ:

Չի կարելի անտեսել նաև դատապարտյալների նկատմամբ կիրառվող խրախուսանքի միջոցների համակարգը, որը կանոնակարգում է դատապարտյալների իրավահպատակ վարքագիծը: ՀՀ ՔԿՕ 93-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ օրինապահ վարքագծի, աշխատանքի և ուսման նկատմամբ բարեխիղճ վերաբերմունքի, դատապարտյալների ինքնագործ միավորումների աշխատանքներին և միջոցառումներին ակտիվորեն մասնակցելու, ինչպես նաև դրական վարքագծի դրսևորման համար ազատազրկման դատապարտված անձի նկատմամբ սահմանված կարգով կարող են կիրառվել խրախուսանքի հետևյալ միջոցները. լրացուցիչ կարճատև կամ երկարատև տեսակցության տրամադրում, փակ տեսակի քրեակատարողական հիմնարկում պահվող դատապարտյալի զբոսանքի տևողության ավելացում մինչև երկու ժամ, նախկինում նշանակված տույժի վաղաժամկետ հանում:

Դրականորեն բնութագրվող դատապարտյալների նկատմամբ որպես խրախուսանքի միջոց կարող են կիրառվել նաև պատժի կրման պայմանների փոփոխումը. դատապարտյալը կարող է ներկայացվել տեղափոխման մեկուսացվածության առավել ցածր աստիճան ունեցող հիմնարկ՝ պատժի կրումը շարունակելու նպատակով:

Դատապարտյալների վերասոցիալականացման հարցում կարևոր նշանակություն ունի պատժի կրման պայմանների փոփոխումը: Պատժի կրման պայմանների փոփոխման ինստիտուտի էությունը դատապարտյալների իրավական վիճակի փոփոխումն է, մասնավորապես, նրանց իրավունքների շրջանակի ընդարձակումը կամ կրճատումը (պատժի կրման պրոգրեսիվ համակարգը)⁴²:

⁴² Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Ткачевский Ю.М. Прогрессивная система исполнения уголовных наказаний. М., 1997:

Քրեակատարողական իրավունքի այս ինստիտուտը դասվում է դատապարտյալների նկատմամբ կիրառվող խրախուսանքի և տույժի միջոցների շարքում: Պատժի կրման պայմանների փոփոխումն իրականացվում է երկու ձևով՝ մեկ քրեակատարողական հիմնարկի շրջանակներում և դատապարտյալին մեկ հիմնարկից մեկ այլ հիմնարկ տեղափոխելու միջոցով:

Մեկ քրեակատարողական հիմնարկի շրջանակներում պատժի կրման պայմանների փոփոխումը դատապարտյալների օրենքով նախատեսված իրավունքների և արտոնությունների ավելացումն է կամ կրճատումը, այսինքն՝ պատժի կրման ընթացքում իրենց դրականորեն դրսևորող դատապարտյալների իրավունքների և ազատությունների շրջանակը կարող է ընդլայնվել (լրացուցիչ կարճատև կամ երկարատև տեսակցություն, զբոսանքի տևողության ավելացում մինչև երկու ժամ և այլն) կամ, ընդհակառակը, բացասական վարքագիծ դրսևորողների իրավունքների շրջանակը կարող է սահմանափակվել: Դատապարտյալների իրավունքների նման տարաբնույթ լինելը հետապնդում է որոշակի նպատակներ՝ կարգավորել և խթանել դատապարտյալների վերասոցիալականացման գործընթացը, նախապատրաստել և օգնել ազատագրվածներին ազատության մեջ ապրելուն և այլն:

Պատժի կրման պայմանների փոփոխումն առավել արդյունավետ դարձնելու նպատակով ՀՀ նոր քրեակատարողական օրենսգրքի նախագծում նախատեսում ենք նորմ, որը սահմանում է մեկ քրեակատարողական հիմնարկում պատժի կրման տարբեր պայմաններ՝ մեղմ և խիստ:

Հողված. Ազատագրկման դատապարտվածների պատժի կրման պայմանները

1. Ազատագրկման դատապարտվածները մեկ քրեակատարողական հիմնարկի շրջանակներում կարող են գտնվել տվյալ հիմնարկի տեսակով նախատեսված պատժի կրման մեղմ և խիստ պայմաններում:
2. Պատժի կրման պայմանների փոփոխումը սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով իրականացվում է քրեակատարողական հիմնարկի հանձնաժողովի որոշմամբ:
3. Քրեակատարողական հիմնարկում պատժի կրման խիստ պայմանների փոխադրման հետ անհամաձայնության դեպքում դատապարտյալներն իրավունք ունեն օրենքով սահմանված կարգով բողոքարկել փոխադրման մասին որոշումը:

Մեկ քրեակատարողական հիմնարկի շրջանակներում պատժի կրման տարբեր պայմանները հնարավորություն կտան առավել արդյունավետ կիրառել կարգապահական ներգործության միջոցները և կնպաստեն դատապարտյալների վերասոցիալականացմանը:

Բայց միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ բացի վերը նշված հանգամանքներից, վերասոցիալականացման հաջողությունն անվերապահորեն կախված է նաև դատապարտյալի անձի սոցիալական շեղման աստիճանից, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից իրականացվող դաստիարակչական, հոգեբանական, իրավական և վերականգնողական աշխատանքների արդյունավետությունից:

Պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացման՝ որպես պատժի նպատակի ամրագրումը ՀՀ նոր քրեակատարողական օրենսգրքի նախագծում: Քննարկվող խնդրի արդիականությունը, ինչպես արդեն նշել ենք, պայմանավորված է մեր երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ուղղվածության փոփոխությամբ՝ դեպի նոր հասարակական հարաբերություններ, ազատագրկման դատապարտվածների նկատմամբ կիրառվող միջազգային իրավական չափանիշներին համապատասխան: Հաշվի առնելով «վերա-

սոցիալականացում» հասկացության բարդությունը և այն, որ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի նախագծում պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացումն ամրագրվել է որպես քրեական պատժի նպատակ, առաջարկում ենք ՀՀ նոր քրեակատարողական օրենսգրքի նախագծում հետևյալ օրենսդրական ձևակերպումները.

Հոդված. Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսդրության նպատակները, խնդիրները և բովանդակությունը

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսդրության նպատակներն են՝ պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացումը, նրա իրավահպատակ վարքագծի ձևավորումը և նոր հանցագործությունների կանխումը:
2. Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսդրության խնդիրներն են՝ սահմանել պատիժներ կատարելու և կրելու, քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցներ կիրառելու կարգն ու պայմանները, դատապարտյալի վերասոցիալականացման և իրավահպատակ վարքագծի ձևավորման հիմնական միջոցները, պաշտպանել նրա իրավունքներն ու ազատությունները, ցուցաբերել սոցիալական օգնություն պատիժը կրելուց հետո:
3. Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսդրությունը սահմանում է պատիժների կատարման ընդհանուր դրույթները և սկզբունքները, քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցների կիրառման կարգը, պատիժների կատարման ու կրման կարգը և պայմանները, դատապարտյալի վերասոցիալականացման միջոցների կիրառումը, դատապարտյալի իրավական վիճակը և նրա իրավունքները և ազատություններն ապահովելու երաշխիքները, պատիժներ կատարող հիմնարկների և մարմինների գործունեության կարգը, պատժից ազատելու և ազատվածներին օգնություն ցուցաբերելու կարգը:

Հոդված. Դատապարտյալների վերասոցիալականացումը և դրա հիմնական միջոցները

1. Դատապարտյալների վերասոցիալականացումը՝ մարդու, հասարակության համակեցության կանոնների և ավանդույթների նկատմամբ դատապարտյալների հարգալից վերաբերմունքի ձևավորումն է, ինչպես նաև իրավահպատակ վարքագծի խթանումը՝ դատապարտյալի մոտ առողջ կենսակերպի ամրապնդման և զարգացման նպատակով:
2. Դատապարտյալների վերասոցիալականացման հիմնական միջոցներն են պատիժները կատարելու և կրելու սահմանված կարգն ու պայմանները, դատապարտյալի հետ տարվող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքները, դատապարտյալի աշխատանքային, կրթական, մշակութային, մարզական և նման այլ զբաղվածությունը, ինչպես նաև հասարակական ներգործությունը:
3. Վերասոցիալականացման միջոցները կիրառվում են հաշվի առնելով պատժի տեսակը, կատարված հանցագործության բնույթն ու հասարակական վտանգավորության աստիճանը, դատապարտյալի անձը և նրա վարքագիծը պատժի կրման ընթացքում, դատապարտյալի վերաբերմունքն իր կատարած հանցագործության նկատմամբ, պատժի ժամկետը, ինչպես նաև պատժի կատարումը տարբերակելու և անհատականացնելու սկզբունքով պայմանավորված այլ հանգամանքներ:

Ազատագրվման վայրերում դատապարտյալների վերասոցիալականացման գործընթացը, անկախ դրա իրականացման որակից, չի կարող համարվել ավարտուն, քանի

որ այն իրականացվում է անձի՝ հասարակությունից մեկուսացման արհեստականորեն ստեղծված պայմաններում: Անհրաժեշտ է որոշակի ժամանակահատված, երբ պատժից ազատվածը հարմարվում և ընդունում է ազատության մեջ կյանքի պայմանները, վերականգնում հանրորեն օգտակար կապերը և հասարակության լիիրավ անդամի իրավունքները: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է ազատագրկման վայրերից ազատվածների նկատմամբ իրականացնել հատուկ միջոցառումներ:

Անհրաժեշտ ենք համարում քրեակատարողական համակարգի և պետական իշխանության մարմինների համագործակցությունն ազատագրկման վայրերից ազատվածների հետպատժական վերասոցիալականացման, սոցիալական հարմարվողականության և սոցիալական վերականգնման հարցերում: Մեր կարծիքով՝ մինչ պենիտենցիար և հետպենիտենցիար վերասոցիալականացման հարցերով ակտիվորեն պետք է զբաղվեն այն մարմինները, որոնք որևէ կերպ կապված չեն իրավապահպան գործունեության հետ: Այս կապակցությամբ ցանկալի է.

1. «Ազատագրկման վայրերից ազատվածների սոցիալական վերականգնման և վերասոցիալականացման» մասին ՀՀ օրենքի ընդունում, որում անհրաժեշտ է նախատեսել նախկին դատապարտյալների վերասոցիալականացման համակարգը՝ իր գործունեության սկզբունքներով, խնդիրներով, գործառույթներով, իրավասություններով, բոլոր շահագրգիռ գերատեսչությունների համագործակցության մեխանիզմներով: Համակարգի գլխավոր օղակը պետք է հանդիսանան մասնագիտացված պետական մարմինները՝ վերասոցիալականացման կենտրոնները, ինչպես նաև տարբեր ոչ պետական մարմիններ, որոնց գլխավոր խնդիրն է դատապարտյալների վերասոցիալականացմանն օժանդակելը: Այդ կենտրոնների խնդիրներ պետք է համարել նախկին դատապարտյալների աշխատանքի տեղավորման հարցերը, մասնագիտական կրթության և վերապատրաստման կազմակերպումը դրա կարիքն ունեցողների համար:
2. Վերասոցիալականացման օժանդակման կենտրոններին կից ստեղծել ազատվածների համար ժամանակավոր (մինչև վեց ամիս ժամկետով) բնակության կացարաններ: Այստեղ նախկին դատապարտյալները կարող են կատարել կենտրոնի տնտեսական սպասարկման աշխատանքներ՝ ծախսերի մասնակի փոխհատուցման նպատակով:
3. Մշակել և ընդունել ազատագրկման ձևով պատիժ կրածներին օգնության ցուցաբերման և սոցիալական վերականգնման երկարաժամկետ ծրագիր:

Եզրափակելով հարցի քննարկումը՝ կարելի է վստահաբար պնդել, որ պատժի ենթարկվածների վերասոցիալականացումն ինքնին բազմաբովանդակ հասկացություն է: Նման բարդ գործընթացի միակ, ճիշտ և անսխալ հասկացության ձևակերպում հնարավոր համարել չենք կարող: Բայց ակնհայտ է, որ վերասոցիալականացման էության բացահայտման և գիտակցման համար անհրաժեշտ է այս կարևոր գործընթացը մեկնաբանել միայն լայն առումով:

Կարող ենք սահմանել վերասոցիալականացման էության առավել ընդգրկուն հասկացություն.

Վերասոցիալականացումը դատապարտյալի գիտակցական վերականգնումն է որպես հասարակության սոցիալականացված, լիիրավ անդամի սոցիալական կարգավիճակում, որն իրականացվում է դատապարտյալի նկատմամբ իրավական, կազմակերպական, հոգեբանամանկավարժական, դաստիարակչական և այլ համալիր միջոցների կիրառմամբ՝ հակաօրինական արարքների կրկնական կատարման կանխման նպատակով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Սահմանադրություն 2015:
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք 2003:
3. ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք 2004:
4. ՀՀ քրեական իրավունք. ընդհանուր մաս: Դասագիրք բուհերի համար: ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2012:
5. Խաչիկյան Հ.Մ. ՀՀ քրեակատարողական իրավունք: ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2011:
6. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. Пер. с английского. М., 1979.
7. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2-х томах. Т. 2. М., 1994.
8. Полубинская С.В. Цели уголовного наказания. М., 1990.
9. Кристи П. Пределы наказания. Пер. с английского. М., 1989.
10. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 2. Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. М., 2012.
11. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. М., 1998.
12. Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях. М., 1986.
13. Решетников Ф.М. Беккария. М., 1987.
14. Стручков И.О. Киусти П.Н. Проблема наказания. Уголовное право, 1999.
15. Ефимова Е.С. Современная тюрьма. М. 2004.
16. Старков О.В., Милюков С.Ф. Наказание: Уголовно-правовой и криминопеналогический анализ. М. 2009.
17. Олейник А.Н. Тюремная субкультура. М. 2001.
18. Селиверстов В.И. Уголовно-исполнительное право. М. 2013.
19. Бриллиантов А.В., Курганов С.И. Уголовно-исполнительное право Российской Федерации. М., 2008.
20. Бентам И. Избранные сочинения. СПб. 1867. Т.1.
21. Пионтковский А.А. Уголовно-правовые воззрения Канта, Фейербаха и Фихте. М., 1940.
22. Гегель. Философия права. М., 1990.
23. Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права. Т. 3. Наказание. М., 1970.
24. Никифоров А.С., Решетников Ф.М. Современное американское право. М., 2009.
25. Ткачевский Ю.М. Прогрессивная система исполнения уголовных наказаний. М., 1997.